

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

Kafedra: “ *Bank işi*”.

Fakültə: *Maliyyə.*

KURS İŞİ.

Mövzu; “ *Bankların əsas növləri* “

Kurs; *II*

Qrup; *624*

Tələbə; *İsmayılova Gülnar Pənah q.*

Elmi rəhbər;

Kafedra müdiri;

Bakt-2008

PLAN

Giriş

1. Bank sisteminin yaranması , bank işində universallaşma və ixtisaslaşma proseslərinin meydana gəlməsi.
2. Mərkəzi bankın funksiyaları , vəzifələri , məqsəd və istiqamətləri.
3. Kommersiya banklarının təşkilati formaları və funksiyaları.
4. İxtisaslaşmış banklar,onların mahiyyəti və funksiyaları.

Nəticə

Ədəbiyyat

GİRİŞ

Cəmiyyətin inkişafının müassir mərhələsində bankların rolu böyükdür. Banklar xüsusi bir qurumdur və iqtisadiyyatın inkişafında dünya cəmiyyətində və dünya mədəniyyətinin inkişafı ilə bərabər getmişdir. Cəmiyyətin inkişafı tarixində belə bir fikrit mövcuddur ki, bankların inkişaf səviyyəsi ilə cəmiyyətin sosial-iqtisadi inkişafı düz mütənasibdir. Hansı ölkədə bankların yüksək səviyyəsi müşahidə olunursa , orada sürətlə iqtisadi inkişaf , yüksək mədəniyyət vardır. Məhz bankların tarixində bu qanunauyğunluq özünü göstərir.Ümumiyyətlə , bank sistemi dedikdə , ayrı-ayrı bank və bank inistutlarının məcmusu başa düşülür.Bank sistemi bazar iqtisadiyyatının ən vacib və ayrılmaz tərkib hissəsidir. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində banklar insanda qan-damar sistemi qədər əhəmiyyətə malikdir. Bununla əlaqədar pul dövriyyəsində və onun hərəkətində hər hansı zəiflik və dayanma cəmiyyətin iflic vəziyyətə düşməsinə gətirib çıxara bilər. Buna görə də bu sistem elə qurulmalıdır ki, o qtisadiyyatın bütüb sahələrində maliyyə və natural məhsul axınını təmin etsin , onların tarazlığına şərait yaratsın.

Məhz bu baxımdan banklar öyrənilməsi, onların xarakteristikasını vermək mühüm amillərdəndir. Məhz bu baxımdan biz bank sistemini öyrənilməsini çox aktual və vacib məsələ olduğunu nəzərə almış və ona ayrıca bir məsələ kimi yanaşmışıq. Belə ki, mövzunun genişliyinə əsasən 4 bölməyə ayırmış və hər bir bölməni hərtərəfli əks etdirməyə çalışmışıq. Bu mövzunun 1-ci bölməsində bank sisteminin inkişaf tarixindən, onların uniuersallaşma və ixtisaslaşma proseslərinin meydana gəlməsindən, 2-ci bölməsində isə mərkəzi bankların

förmalaşması, inkişaf tarixindən, onun funksiyalarından və əməliyyatlarından , 3-cü bölməsində isə kommersion banklarından, onların funksiyalarından, təşkilati idarə etmə formalarından və.s. bəhs olunub.Həmçinin mövzunun 4-cü bölməsində ixtisaslaşmış banklardan, onların funksiyalarından, yerinə yetirdiyi əməliyyatlardan və digər təşkilati formalarından bəhs olunub.

1. Bank sisteminin yaranması bank işində universallaşma və ixtisaslaşma proseslərinin meydana gəlməsi.

Bank nədir sualına cavab vermək ilk baxışdan asan olsada göründüyü kimi sadə deyil. İlk mənada bank pulların saxlandığı yerdur. Əslinə qaldıqda isə bu tərif bankın mahiyyətini və bazar iqtisadiyyatı şəraitində yerini və rolunu açıqlaya bilməz.

Bank əmtəə-pul təsərrüfatının ayrılmaz atributudur. Tarixən bu iki anlayış bir-birilə yanaşı olmuşlar. Dəyərin pul formasının dövryyəsinin təməlini bank işinin də təməli kimi götürmək olar. Bank fəaliyyətinin inkişaf səviyyəsi isə həmişə iqtisadiyyatın əmtəə-pul əlaqələrinin inkişafı ilə üst-üstə düşmüşdür.

Qədim əsrlər tarixində bankların nə zaman yarandığı, onların hansı əməliyyatları yerinə yetirdiyi, onların təkamülündə hərəkətverici qüvvənin məhz nəyin olduğu haqda dolğun məlumat yoxdur.

Bir sıra alimlərin fikrincə ilk banklar XIY və XY-ci əsrlərdə kapitalizmin manufaktura mərhələsində, ilk növbədə ayrı-ayrı italiyan şəhərlərində yaranmışdır. Digər mütəxəssislər isə, belə hesab edirlərki, banklar daha erkən mərhələdə - feodalizm mərhələsində yaranmışdır. Onların fikrincə, hələ antik və feodal təsərrüfat dövründə bankın ödəmələrdəki vasitəçilik funksiyasına tələbat vardır.

Azərbaycan Respublikasının Milli bankı çox da uzaq dövrə təsaduf etmir, onun tarixi böyük deyil. Azərbaycan Respublikasının bank sisteminin inistutsional və hüquqi quruculuğu 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyinin əldə edilməsindən sonra başlanmışdır. Bank sisteminin inkişaf mərhələsində qarşıda duran əsas vəzifə bank sisteminin

inistutsional və infrastruktur quruculuğunun, ödəniş sisteminin normal işinin təmin edilməsi olmuşdur.

BUS Bank Azərbaycanın iri dövlət bankı olaraq Azərbaycan Respublikası Nazirlərinin Kabinetinin 21 fevral 2000-ci il tarixli 40's' nömrəli sərəncamı ilə açıq tipli səhmdar cəmiyyəti fondunda yaradılmışdır. BUS Bank 3 dövlət Səhmdar kommertiya bankının, Aqrar- sənaye bankının, və Əmanət banklarının sağlam aktiv və öhdəliklərinin birləşdirilməsi nəticəsində yaradılıb.

Bank əməliyyatlarının aparılması üçün verilmiş 244 saylı lisenziya Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı tərəfindən 28 fevral 2000-ci il tarixdə mərkəzi reyestrinə daxil edilmişdir. 29 dekabr 2004-cü il tarixdə bank səhmdarlarının növbədən kənar iclasında (protokol №5) BUS Bankın adının dəyişdirilməsinə dair müzakirələr olmuşdur. Qərar qəbul edilmişdir ki, banka yeni " Kapital Bank" adı verilsin. Nizamnamədə müvafiq dəyişikliklər Ədliyyə Nazirliyində 26 yanvar 2005-ci il tarixdə qeydə alınmışdır.

Hazırda bankın 50% səhmləri Azərbaycan Respublikasının Dövlət Əmlakının İdarə edilməsi üzrə dövlət kamitəsi simasında dövlətə məxsusdur. 2005-ci il mart ayında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin sərəncamı ilə bankın 2 mərhələli özəlləşdirilməsi nəzərdə tutulub. 2007- ci ildə bankın yeni səhmdarları, Xalq Bank(20%), Ata Holding (20%) və Azərsun Holding (10%) olmuşdur. Bank 1997-ci ilin 16 iyul tarixində SWSFT cəmiyyətinin, 31 oktyabr 2001-ci il tarixdən Bank Master Card Europe, 2003-cü il 19 fevral VISA İNTERNATİONAL Beynəlxalq ödənişlər sisteminin həqiqi üzvü seçilmişdir.Hal-hazırda bank sistemində nizamnamə kapitalının 90%-i,

kredit qoyuluşlarının 35%-i, cəlb olunmuş əmanətlərin isə 55%-i özəl bank sisteminin payına düşür. 1 iyul 2001-ci il tarixində Azərbaycanda 53 bank fəaliyyət göstərir. Onlardan 2-si dövlət, 16-sı isə xarici kapitalın iştirakı ilə fəaliyyət göstərən banklar idi. Həmin tarixə bankların filiallarının sayı 184-ə çatmışdır. Ölkədə görülən tədbirlər nəticəsində daxili valyuta bazarı artıq çoxseqmentli, tam liberal və özünü idarə edən bir sistemə çevrilməyə başladı. Maliyyə bazarının inkişafı istiqamətində qiymətli kağızlar bazarının formalaşması istiqamətində qiymətli kağızlar bazarının formalaşması istiqamətində müəyyən fikirlər irəli sürülmüşdür. 1996-cı ildən ödəniş sistemləri və mexanizmlərinin kompleks yenidənqurmasını həyata keçirilməyə başlandı. Bank ödəniş sistemində nağdsız hesablaşmaların genişləndirilməsi, ödəniş informasiyalarının ötürülməsinin müassir texnologiya və metodların tətbiqi, dünya standartlarına cavab verən hesablaşma xidmətlərinin təmin edilməsi istiqamətində bu gün Azərbaycanda çox əhəmiyyətli işlər aparılır.

2.Mərkəzi bankların funksiyaları, vəzifələri, məqsəd və istiqamətləri.

Bütün ölkənin bank sistemlərinin əsas hissəsini mərkəzi banklar təşkil edir. Ayrı-ayrı ölkələrdə isə bu banklar müxtəlif cür adlandırılır: Milli Bank, Xalq Bankı, Dövlət Bankı, Ehtiyat Bankı, Emissiya Bankı, Federal Ehtiyat Sistemi. Bəzi ölkələrdə isə sadəcə ölkələrin adı ilə bağlı olaraq , məsələn, İtalya Bankı, Yaponiya Bankı və.s. adlandırılır.

Müxtəlif ölkələrdə mərkəzi banklar müxtəlif illərdə yaranmışdır. Ümumilikdə, onlardan ən birincisi təqribən üç əsr əvvəl İsveçrədə 1668-ci ildə yaranmışdır. Azərbaycan Milli Bankı 1992-ci ildə yaranmışdır.

Bir qayda olaraq banklar kommersion bankları kimi meydana gəlmiş və kağız pullar emissiyası hüququnu malik olmuşlar. İlk emissiyanı 1650-ci ildə Stokholm Bankı həyata keçirməsinə baxmayaraq, ilk emissiya bankı 1694-cü ildə yaranmış İngiltərə Bankı sayılır. Bu bank ilk emissiya işinə kağız pullar buraxmaqla və kommersion veksellərini uçota almaqla başlamışdı. Bəzi ölkələrdə isə mərkəzi bankların vəzifələri Konstitusiyaya ilə müəyyənləşdirilir.

Azərbaycan Respublikasında Milli Bankın əsas funksiyaya və vəzifələri “Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu”nda öz əksini tapmışdır. Hal – hazırda fəaliyyətdə olan bu qanun 10 iyun 1996-cı ildə qüvvəyə minmişdir. Mərkəzi bankların müstəqilliyinin qiymətləndirilməsinin çoxsaylı obyektiv amilləri içərisində isə ən mühüm əhəmiyyət kəsb edən aşağıdakılardır:

1. Mərkəzi bankın kapitalında və məhkəmə bölgüsündə dövlətin iştirakı;
2. bankın rəhbərlərinin təyinatı qaydası;
3. qanunvericilikdə mərkəzi bankın məqsəd və vəzifələrinin əks olunması səviyyəsi;

4. pul – kredit siyasətinə dövlətin müdaxilə hüququ;

5. dövlətin xərclərinin ölkənin Mərkəzi Bankı tərəfindən birbaşa və bilavasitə maliyyələşməsi imkanlarının tənzimlənməsi qaydaları;

Mərkəzi bankların hansı ölkədə fəaliyyət göstərməsindən aslı olmayaraq onlar üçün xarakterik və ümumi olan funksiya və vəzifələr mövcuddur. Eyni zamanda hər bir ölkənin bank sisteminin funksiya və vəzifələri vardır. Bu funksiya və vəzifələr öz əksini həmin ölkənin bank qanunvericiliyində tapır.

Əvvəlcə mərkəzi bankların ümumi xarakter daşıyan vəzifə və funksiyalarını nəzərdən keçirək.

Tarixən formalaşmış ənənəyə görə mərkəzi bankların qarşısında vacib vəzifələr durur və öz xarakterinə görə aşağıdakıları özündə əks etdirir.

Mərkəzi Bank:-

- ölkənin emissiya mərkəzidir, buna görə də banknotlar buraxmaq üçün inhisarçı hüququ vardır;
- banklar bankıdır, o əməliyyatları ölkənin digər bankları ilə aparır, onların qanunla müəyyən edilmiş həcmdə kassa ehtiyatlarını qoruyub saxlayır, onlara kreditlər verir, bankların fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirir, milli kredit sistemində peşəkarlığın və standartlaşmanın lazımi səviyyəsini qoruyub saxlayır;
- hökumətin bankiridir, ona görə də o dövlətin iqtisadi inkişaf proqramını müdafiə edir, onu yerinə yetirir, dövlət qiymətli kağızlarını yerləşdirir, hökumətə onun ehtiyaclarından ötrü kreditlər verir, hesablaşma əməliyyatlarını aparır, rəsmi olaraq onun qızıl – valyuta ehtiyatlarını saxlayır;

- ölkənin baş hesablaşma mərkəzidir, ölkənin digər bankları arasında aparılan, qarşılıqlı tələb və öhdəliklərin əvəzləşdirilməsi əsasında nağdsız hesablaşmaların yerinə yetirilməsində vasitəçi rolunu oynayır;

- pul – kredit metodları vasitəsiylə iqtisadiyyatı tənzimləyən orqandır; Mərkəzi banklar öz səlahiyyətlərinə aid olan beş mühüm vəzifəni yerinə yetirərkən aşağıdakı üç mühüm ümumi xarakter daşıyan funksiyaları icra edir: tənzimləmə, nəzarət etmə və məlumat – tətqiqat.

Tənzimləmə funksiyasına dövriyyədə olan pul kütləsinin tənzimlənməsi aiddir. Bu funksiyanın yerinə yetirilməsinə mərkəzi banklar nağd və nağdsız emissiyanın azaldılması və ya artırılması yolu ilə, həmçinin diskont, minimum ehtiyatlar, açıq bazar və valyuta siyasətini həyata keçirmək yolu ilə nail olurlar.

Nəzarət etmə funksiyası mərkəzi bankların mühüm funksiyasıdır. Bu funksiya, tənzimləmə funksiyası ilə üzvi surətdə bağlıdır. Mərkəzi bank bu və ya digər siyasəti (məsələn, minimum ehtiyatlar və ya diskont) həyata keçirərkən öz strukturuna daxil olan bütün banklar haqqında istənilən məlumatı əldə edir. Nəzarət etmə funksiyası özündə keyfiyyət məzmununa irəli sürülən tələblərə bank sisteminin uyğunluğunun müəyyənləşdirilməsini, yəni kredit institutları üçün iqtisadi normativlərin, əmsalların işlənilib hazırlanmasını və onların vasitəsiylə bankların fəaliyyəti üzərində nəzarəti birləşdirir.

Bütün mərkəzi banklar **məlumat – tətqiqat funksiyasında** yerinə yetirirlər.

Artıq qeyd olunduğu kimi bütün mərkəzi bankların olduğu kimi Azərbaycan Respublikasının Milli Bankının da funksiyaları da vardır. Bu

funksiyalar Azərbaycan Respublikasının “ Milli Bank haqqında” Qanunun 2-ci maddəsində öz əksini tapmışdır. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir:

- pul-kredit və valyuta münasibətləri sahəsində dövlət siyasəti yeridir;
- hesablaşmaların aparılması və ödəmə sisteminin sabit işləməsi üçün şərait yaradır;
- qiymətli kağızlar bazarında, habelə xarici valyutanın alqı-satqısı sahəsində əməliyyatlar aparır;
- Azərbaycan Respublikasının bank sistemini inkişaf etdirmək və möhkəmlətmək üçün zəruri tədbirlər görür;
- valyuta tənzimlənməsini həyata keçirir, xarici dövlətlərlə hesablaşmaların aparılması qaydasını müəyyənləşdirir və xarici valyuta ehtiyatlarını idarə edir;
- bank fəaliyyəti sahəsində normativ aktları qəbul edir;
- qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş başqa funksiyaları həyata keçirir.

Azərbaycan Respublikasının Milli Bankının vəzifələri öz əksini yuxarıda qeyd olunan 3-cü maddəsində tapmışdır. Onlar aşağıdakılardan ibarətdir:

- manatın sabitliyini təmin etmək, onun alıcılıq qabiliyyətini və xarici valyutaya nisbətən məzənnəsini tənzimləmək üçün tədbirlər görür;
- pul – kredit siyasətinin başlıca istiqamətlərini hazırlayıb Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə təqdim etmək;

- nağd pul emissiyasını həyata keçirir və tədavülünü təşkil edir, ödəmə sisteminin sabitləşməsi üçün şərait yaradır;
- dövlət büdcəsinin kassa icrasını həyata keçirir;
- Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan qanunvericiliyinə müvafiq surətdə dövlət borcuna xidmət edir;
- Azərbaycan Respublikasının proqnoz tədiyyə balansının hazırlanmasında iştirak edir və hesabat tədiyyə balansının tərtibinə rəhbərlik edir.

Mərkəzi banklar öz funksiyalarını aktiv və passiv bank əməliyyatları vasitəsilə həyata keçirir.

Passiv əməliyyatlar mərkəzi bankların resurslarını formalaşdıran əməliyyatlardır. Mərkəzi bankın əsas pasiv əməliyyatları aşağıdakılardır:

- Banknot emissiyası;
- Kommersiya banklarının vəsaitlərinin xəzinədarlığa qəbulu;
- Xüsusi kapitalın yaranması üçün aparılan əməliyyatlar;

Aktiv əməliyyatlar dedikdə mərkəzi bankın öz resurslarını yerləşdirilməsi başa düşülür.Mərkəzi bankın əsas aktiv əməliyyatları aşağıdakılardır.

- Uçot-suda əməliyyatları;
- Dövlət qiymətli kağızlarına əməliyyatlar;
- Qızıl və xarici valyuta ilə əməliyyatlar;

Uçot suda əməliyyatlarının iki növü vardır:

- Uçot əməliyyatları;
- Dövlətə və banklara qısa müddətli borcların verilməsi;

3.Kommersiya banklarının təşkilatı formaları və funksiyaları.

Bank sisteminin fəaliyyət mexanizmində əlbətdəki, əsas rol kommersiya banklarına məxsusdur. Belə ki, məhz kommersiya bankları ölkədə kredit resurslarının əsas hissəsinin toplanmasına xidmət göstərir və müştərilərə maliyyə-kredit xidmətlərinin bütöv kompleksini təqdim edir.

Bu gün kommersiya bankları müştərilərə 200 növə qədər müxtəlif bank xidmətləri göstərmək qabiliyyətinə malikdir. Əməliyyatların geniş həcmi banklara hətta qeyri-rentabelli təsərrüfat şəraitində belə müştərilərlə daim təmasda olmağa imkan verir. Qeyd etmək lazımdır ki, bank təcrübəsində bütün bank əməliyyatlarından (məsələn, beynəlxalq hesablaşmaların aparılması, trast əməliyyatları və. s) gündəlik istifadə olunmur. Lakin müəyyən baza əməliyyat dəsti vardır ki, bunlarsız bankın mövcudluğu və normal fəaliyyət göstərməsi mümkün deyil. Bankın bu cür konstruktiv əməliyyatlarına pul ödəmələri və hesablaşma, depozit və vasitəçilik funksiyasını misal göstərmək olar. Bu adları şəkilən funkiyaların sistemetik olaraq yerinə yetirilməsi bankın gələcək fəaliyyəti üçün fundamet yaratmış olur. Burada hər bir əməliyyat növünün ayrı-ayrı şöbələrdə cəmləşən bankın xüsusi əməkdaşlar komandası tərəfindən yerinə yetirilməsinə baxmayaraq onlar bir-biri ilə cülğalaşır.

Beləliklə, kommersiya bankı bank kredit sisteminin borc kapitalının gəlir əldə etmək məqsədi ilə hərəkətini təşkil edən institutudur.

Kommersiya bankları aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirirlər.

1.Kapitalın yığılması və sərbəhər edilməsi funksiyası. Kommersiya banklarının bu funksiyasının köməyi ilə hüquqi və fiziki şəxslərin müvəqqəti sərbəst qalan pul vəsaitlərinin bir yerdə, yeni kredit təşkilatlarında cəmlənməsi və onların kapitalla çevrilməsi baş verir.

2. Vasitəçilik. Kommersiya banklarının ən vacib funksiyalarından biridə vasitəçilik funksiyasıdır. Bu funksiyanı onlar dövriyyə prosesi nəticəsində müvəqqəti sərbəst qalan xüsusi şəxslərin pul gəlirləri və müəssisələrin fondları olan pul vəsaitlərinin yenidən bölüşdürülməsi nəticəsində həyata keçirirlər. Kommersiya banklarının vasitəçilik funksiyasının əsas cəhəti ondan ibarətdir ki, resursların yenidən bölüşdürülməsinin başlıca göstəricisi onların borcalanlar tərəfindən istifadəsinin gəlirlilik səviyyəsi ilə müəyyən olunur. Resursların yenidən bölgüsü bank vasitəsiylə onların kreditordan borcalana ödəncilik və geri qaytarma prinsipləri əsasında ötürülməsi ilə baş verir. Bu zaman verilən və əldə olunan borca görə ödəniş borc vəsaitlərinə olan tələb və təklifdən asılı olaraq müəyyənləşir. Nəticədə bazar tipli münasibətlərə uyğun olan maliyyə resurslarının sərbəst yerləşdirilməsi baş verir.

Kommersiya banklarının vasitəçilik funksiyasının bazar iqtisadiyyatının uğurlu inkişafı üçün əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, banklar bu funksiyanın köməkliyi ilə iqtisadi sistemdəki riski və qeyri – müəyyənliyi aradan götürmüş olurlar. Belə ki, vəsaitləri kreditordan borcalana vasitəçi tərəf olmadanda keçə bilər. Həmçinin kreditör və borcalanlar bir-birlərinin kredit qabiliyyətli olub-olmamalarından xəbərsiz, borc vəsaitlərinə olan tələblə təklif isə bir-biri ilə üst-üstə düşür. Kommersiya bankları isə müştərilərin bu sadalanan problemlərlə üzləşmələrinə imkan yaratmış olur.

Defozit funksiyası. Tədiyyə vasitələrinin yaranması bank müştərilərinin kreditləşməsinin defozit funksiyası ilə sıx şəkildə bağlıdır. Defozit iki yolla ortaya çıxır: Müştərinin banka nağd şəkildə pul vəsaitləri

daxil etdiyi zaman və ya bank kreditləşməsi zamanı. Bu əməliyyatlar ölkənin pul kütləsinin həcminə müxtəlif cür təsir edə bilər. Əgər müştəri öz pul vəsaitlərini banka tələbolunanadək qoymuşdursa o zaman bu pullar nağd puldan nağdsız pula çevrilirlər. Bu zaman təsərrüfatdakı ümumi məbləğ dəyişməmiş qalır. Əgər pullar depozitə daxil olursa bu zaman tədaviyə pulun ümumi məbləği dəyişmiş, yəni artmış olur. Belə ki, bu zaman bank öz əməliyyatları ilə yeni tədiyyə vəsaitləri yaratmış olur. Bu prosesin əksi isə müştərinin öz hesabından pul vəsaitlərini geri aldığı və kreditin bağlanması üçün pulların depozitdən silinməsi zamanı baş verir. Kommersiya banklarının depozitləri və pul kütləsinin artırılıb azaltmaq qabiliyyətini ölkənin mərkəzi bankı kreditin dinamikliyini istiqamətləndirmək məqsədi ilə istifadə edir. Bunun üçün mərkəzi bank özünün pul kredit siyasəti alətlərindən olan məcburi ehtiyat normalarından istifadə edir.

Beləliklə, bu funksiya bankın çeklər, plastik kartlar və elektron pulların köməyi ilə bank depozitləri formasında kredit pulların yaranması üzrə bankların xüsusi funksiyasıdır.

Kommersiya bankları əvvəla pulun bir növdən (banknot) başqasına (depozit) keçməsi ilə öz müştərilərindən nağd pullar qəbul edərək depozitlər yaradırlar.

İkincisi, bank depozitləri müştərilərdən qiymətli kağız xarici valyuta və qızıl qəbul etməsi nəticəsində bank kreditləri verməklə yaranır. Bu halda pulun əks hərəkəti baş verir. Yəni, nağdsız formadan nağd formaya keçir.

4. Pul ödəmələri və hesablaşma funksiyaları. Umumxalq mülkiyyətinə dövlət inhisarçılığı dövründə bu mülkiyyətin subyektləri arasındakı

bütün hesablaşmalar vahid dövlət bankı tərəfində həyata keçirilirdi. Uyğun olaraq hesablaşmalar formalarında, ödəmə ardıcılığı bu tərəflərin cavabtehlilik tədbirləri də bütün hesabların vahid bankda cəmləşməsi istiqamətində aparılmasına tərəf yönəldilmişdir. Belə sistemdə ödəmələrin həyata keçirilməsini təminatçısı dövlətin özü idi. Dövlət bütün mümkün olan riskləri öz üzərinə götürürdü, hərçənd ki, bu zaman risklər çox cüzi olurdu. Sərbəst kommersion banklarının fəaliyyət göstərdiyi bir sistemdə isə bu hesablaşmaların ayrı-ayrı bankların əlinə keçməsi onların bu sahədə daşdıqları riskləri də artırmış oldu. Mərkəzləşdirilmiş hesablaşma sisteminin ləğvi və müxbir hesablar vasitəsiylə banklararası hesablaşmalara keçidlə əlaqədar olaraq bankların riski daha da artdı. Belə ki, bu zaman hesablaşmalar bir bankın ayrı-ayrı filialları arasında deyil, müxtəlif sərbəst fəaliyyət göstərən banklar arasında aparılır. Belə halda hesablaşmasını həyata keçirmək üçün müştərinin banka verdiyi tapşırığı bankın vaxtında və tam şəkildə yerinə yetirilməsi xüsusilə vacibdir. Bazar iqtisadiyyatlı bütün ölkələrdə banklar iqtisadiyyatın tədiyyə mexanizmində çox vacib yer tuturlar. Beləliklə banklar təsərrüfatda əmtəə tədavülü və hesablaşmaların təşkil edilməsi üçün istifadə olunan tədiyyə vasitələri yaratmaq qabiliyyətinə malikdir. Burada söhbət nağdsız hesablaşma əməliyyatlarının aparılmasına xidmət edən çek və başqa hesabların açılmasından gedir. Təsərrüfat mükəmməl təşkil olunmuş nağdsız pul tədavülü olmadan fəaliyyət göstərib inkişaf edə bilməz. Buradan bankın bu hesablaşmaların təşkilatçısı kimi mühüm əhəmiyyəti ortaya çıxır. Təsərrüfatda hesablaşma münasibətlərinin mükəmməlləşməsi ona gətirib çıxarır ki, inkişaf etmiş ölkələrin əksəriyyətində hüquqi şəxslər

arasındaki hesablaşmaların əsas hissəsi nağdsız formada həyata keçirilir. Burada da komissiya bankları təşkilatçı və vasitəçi kimi çıxış edir. Bu banklar müştərilərin tapşırığına əsasən ödəmələri həyata keçirir, hesablara pul qəbul edir və müştərilərin bütün pul daxil olmalarının və köçürmələrin uçotunu aparırlar.

5. Qiymətli kağızların buraxılması və yerləşdirilməsi təşkili funksiyaları. Bu funksiya vasitəsiylə kommersion banklarının ölkənin ilkin və ikinci qiymətli kağız bazarının təşkilində rolu müəyyənləşir. Sözsüz ki, bu bazarlar kredit sisteminin tamamlayır və onunla birgə fəaliyyət göstərir.

6. Bankların konsultasiya forması. Bu funksiya bankların öz müştərilərinin işlərini sabit, effektiv və gəlirli aparılmasında maraqlı olmasından irəli gəlir. Bununla əlaqədar banklar müştərilərinin kredit qabiliyyətinin qaldırılması, onların hesablaşmalarının optimallaşdırılması, vergi planlaşdırılmaları, hesabatların təşkili və.s. məsələlər üzrə konsultasiya vermə ilə məşğul olur.

Kommersion banklarının *passiv əməliyyatları* bankın balansının passivində göstəriləcək , vəsaitlərin mənbəyinin, bankın resurslarının formalaşdırılması üzrə aparılan əməliyyatlar. Kommersion banklarının passiv əməliyyatlarının tərkibi aşağıdakı qruplardan təşkil olunmuşdur:

- Hüquqi və fiziki şəxslərin əmanət və depozitlərindən;
- Hüquqi şəxslərin hesablaşma, cari və digər hesablarındakı qalıqlar;
- Digər kommersion banklarından və ya mərkəzi bankdan alınan kreditlər;
- Qeyri-investitsiya qiymətli kağızlarının emissiyası;

Depozit –banka saxlamaq üçün köçürülən, müəyyən olunmuş şərtlər daxilində və müddəti çatdıqda qaytarılmalı olunan pul vəsaitləridir. Qaytarılmaya depozitin məbləği və qabaqcadan depozit müqaviləsinə əsasən müəyyən olunmuş faiz dərəcəsi aiddir.

İxtisaslaşmış banklar onların funksiyaları və mahiyyəti.

Yerinə yetirdiyi əməliyyatlara görə banklar universal və ixtisaslaşmış banklara bölünür. Universal banklar müxtəlif növ sahələri

kreditləşdirdiyi halda, ixtisaslaşmış banklar əsasən, müəyyən bir sahənin kreditləşməsi ilə məşğuldurlar. Həmçinin onu da qeyd etmək lazımdır ki, universal banklar yalnız həm fiziki, həm də hüquqi şəxslərə xidmət göstərdiyi halda, ixtisaslaşmış banklar yalnız ayrı-ayrı şəxslərin xidmətinə yönələn fəaliyyətlə məşğuldurlar. İxtisaslaşmış bankların fəaliyyəti bir növ lokal xarakter daşıyır. Müasir bank sistemində universal və ixtisaslaşmış bankları bir-birindən ayırmaq çətin olur. Çünki, çox vaxt iri ixtisaslaşdırılmış ipoteka bankları özlərinin xaricdə filiallarına malik olur, müştərilərinə yüzdən çox xidmət növü göstərirlər.

İxtisaslaşmış maliyyə-kredit inistutlarına investisiya bankları, əmanət idarələri, təqaüd fondları, sığorta və investisiya şirkətləri daxildir.

İnvestisiya bankları emissiya –təsisçilik fəaliyyəti ilə, yəni qiymətli kağızların buraxılması və yerləşdirilməsi əməliyyatları ilə məşğul olurlar. Onlar kapitalı öz səhmlərini satmaqla və ya kommersiya banklarının krediti hesabına cəlb edirlər.

Əmanət idarələri əhalinin əmanətlərini yığır və pul kapitallarını kommersiya, mənzil tikintisi və.s. sahələrə qoyur.

Sığorta şirkətləri – həyatın, əmlakın və mülki cavabdehliyin sığortası vasitəsilə əhalinin vəsaitlərini cəmləşdirir və iqtisadiyyatın uzunmüddətli maliyyələşdirilməsində istifadə edir. Sığorta şirkətləri əsasən sənaye, nəqliyyat və ticarət sahəsində iri korporasiyaların maliyyələşdirilməsinə daha çox diqqət yetirirlər.

Təqaüd fondlarının da sığorta şirkətləri kimi geniş təkrar istehsal prosesində rolu, gündən-günə atan iqtisadiyyatın sığorta fondunu fəal sürətdə formalaşdırılır. Təqaüd fondları, yığılmış pul ehtiyatlarına

dövlətin və xüsusi şirkətlərin istiqraz və səhmlərini alaraq , bir qayda olaraq , onu dövlətin və iqtisadiyyatın uzunmüddət maliyyələşdirilməsinə sərf edirlər.

İnvestitsiya şirkətləri fərdi pul kapitalları ilə qeyri-maliyyə sferalarında fəaliyyət göstərən korporasiyalar arasında aralıq halqa rolunu oynayırlar. İnvestitsiya şirkətləri qiymətli kağızların kursundan asılı olaraq fərqləndirirlər. Şirkətə məxsus səhmlərin qiymətinin qalxması onların xüsusi səhmlərinin kursunun qalxmasına gətirib çıxarır. İnvestitsiya şirkətləri öz kapitallarını əsasən korporasiyaların səhmlərinə qoyurlar.

Müasir dövrdə borc kapitalları bazarında ixtisaslaşmış maliyyə-kredit institutlarının rolu artmışdır. Onlar pul bazarında uzun müddətli kapital qoyuluşu mənbəyinə çevrilərkən bu sahədə kommersiya banklarının sıxışdırmaya başlayırlar. Amma maliyyə- kredit idarələrinin xüsusi çəkisində kommersiya banklarının payının azalması heç də iqtisadiyyatda onların rolunun aşağı düşməsinə dəlalət etmir. Onlar bu gündə bank sistemində depozit – çek emissiyası , kommersiya krediti, qısa müddətli maliyyələşdirmə və i.a. həyata keçirərək mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

NƏTİCƏ.

Bank strukturunun formalaşmasının son məqsədi, bank fəaliyyətinin vahid kompleksinin uyğun idarəçilik səviyyəsi, banklar tərəfindən

müştərilərə göstərilən xidmət növlərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, bank içilərinin əməyinin səmərəlik səviyyəsinin artırılması, müəssisə kimi gəlirli təsərrüfat fəaliyyətinə nail olmaq olmalıdır.

Bu gün Azərbaycanda banklar maliyyə bazarında iri həcmli əməliyyatlar həyata keçirən təşkilat kimi müxtəlif növ və müddətə kreditlərin verilməsi, qiymətli kağızların və xarici valyutanın alqı-satqısı və saxlanması, vəsaitlərin əmanətlərə cəlb olunması, hesablaşmaların aparılması, üçüncü şəxsin adına təminatların və digər öhdəliklərin verilməsi, müxtəlif xarakterli vasitəçilik və etimad əməliyyatlarının aparılması və.s. ilə məşğuldurlar. Lakin bu Azərbaycan bank sisteminin artıq dünya standartlarına uyğun tam inkişafı demək deyildir. Bank sisteminin və bank işinin yüksək fəaliyyəti üçün ölkənin Milli Bankı və kredit təşkilatları daim öz əməliyyat dairəsini genişləndirməli, yüksək səviyyəli avtomtlaşdırmanı və komputərləşməni yubanmadan, vaxtında bank sistemə tətbiq etməli, müştərilərə xidmətin tezliyini və yüksək keyfiyyətinə nail olmalıdırlar.

İstənilən ölkənin bank sisteminin yüksək səviyyədə inkişafının əsas şərtlərindən biri də sağlam rəqabət mühitini yaradılması məqsədilə maraqlı tərəflər üçün bank fəaliyyətinin informasiya şəffaflığının təmin edilməsidir. Bu məqsədlə dövlət, bankların fəaliyyətinin maliyyə nəticələrinin, o cümlədən bank holdinqləri tərəfindən konsolidasiya edilmiş maliyyə hesabatlarının açıqlanmasını məsələlərinin həllinə çox ciddi yanaşılmalıdır.

Dünya təcrübəsində bank sisteminin inkişafının digər şərti də əhalinin bank sistemində etimadının gücləndirilməsi məqsədilə Fiziki Şəxslərin əmanətlərinin Sığorta Fondunun yaradılmasıdır. Bu məqsədlə ilk

növbədə onun hüquqi bazanın formalaşması , Siğorta Fondunun inistutsional quruculuğunun başlanması atılan ilk addımlardan hesab olunur. Bu gün ölkəmizdə bu istiqamətdə nəzərəçarpacaq dərəcədə olmasada , Milli Bank tərəfindən müəyyən işlər aparılır.

Ədəbiyyat siyahısı.

1. Reyhan Əsgərova. “Pul, kredit və banklar”.Bakı – 2007.

2. Dərslik –“ İqtisadi nəzəriyyə”.Bakı – 2001.
3. Mübariz Bağırov – “Bank və bank əməliyyatları”.Bakı – 2003.
4. S. Məmmədov.”Bank işi”. Bakı- 1997.
5. “Azərbaycan Respublikasında, Bank və bank fəaliyyəti haqqında qanun”.Bakı – 2004.
6. “Azərbaycan qəzeti”.26 aprel 1996.
7. “Respublika qəzeti”. 16 fevral 1997.